

Черник Наталія Степанівна,
викладач кафедри
філософії права та юридичної психології
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ЗМІСТ СИСТЕМИ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО

У статті аналізується система судочинства періоду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського. Визначається міра впливу християнських правових ідей на норми судочинства, ступінь їх практичної реалізації та впливу на процеси державотворення у період національно-визвольної боротьби.

Ключові слова: Українська Держава, Гетьманат, система судочинства, суд, рецепіювання.

Постановка проблеми. Система судочинства у період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. є ключовою у контексті державотворчих процесів та становлення національної державності. Гетьманська держава П. Скоропадського у науковій літературі отримала неоднозначну характеристику в плані становлення засад національної державності. Розкриття сутності та змісту системи судочинства зазначеного періоду, вплив на нього християнських правових норм та ідей становить наукову актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система судочинства Української держави Гетьмана П. Скоропадського є малодослідженою проблемою. Її характеристика здійснювалася, як правило у контексті аналізу норм судочинства періоду національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. Виняток становлять праці В. О. Рум'янцева, у яких здійснюється узагальнюючий підхід до розкриття сутності законодавства гетьмана П. Скоропадського у судовій сфері. Разом з тим, вплив християнських правових норм на цю галузь права Української держави є недослідженим.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття впливу християнських правових норм на систему судочинства Української Держави Гетьмана П. Скоропадського, визначення рівня практичної реалізації норм судівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гетьманський переворот у ніч з 29 на 30 квітня 1918 р. не лише ліквідував, ще не реалізовані на практиці конституційні норми УНР, а й приступив до структурного реформування правової системи нового державного утворення. Кардинальні зміни торкнулися практично усіх сфер політичного життя країни, видавалися нові постанови та розпорядження, що ліквідовували норми кримінального, адміністративного та цивільного права встановлених Центральною Радою. Зміна форми Української держави у зв'язку з приходом до влади гетьманського режиму і відсутністю правонаступності між УНР та Українською державною неминуче вимагало створення нових владних структур, у тому числі й судових. У перші тижні існування гетьманату в Україні діяла змішана судова система, тобто одночасно діяли судові установи часів

Російської імперії, суди створені Тимчасовим урядом, і суди засновані Центральною Радою.

Разом з тим, практично єдиною державною системою, що не зазнала втручань при зміні влади, була судова. 25 травня 1918 р. гетьманом П.Скоропадським був затверджений Закон про титул, іменем якого твориться суд в Україні – «іменем закону Української Держави» [6]. У відповідності до виданих 29 квітня 1918 р. «Законів про тимчасовий державний устрій України» найвищою судовою інстанцією, згідно ст. 42-44 залишався Генеральний суд, судді якого призначалися гетьманом [3].

Судова система Української Держави гетьмана П.Скоропадського попри функціонування попередніх законодавчих основ УЦР все ж піддалася певному реформуванню, яке розпочалося з реорганізації найвищої її ланки – Генерального суду. Власне визначені «Законом про тимчасовий державний устрій» положення про обов'язки Генерального суду захищати право й бути вищою судовою інстанцією, та визначальну роль гетьмана у призначенні суддів були тільки першим кроком. П.Скоропадський планував перетворити Генеральний суд на структуру, що повинна була нагадувати Сенат Російської імперії, і у відповідності до цього 2 червня 1918 р. було прийнято новий закон про Генеральний суд [6]. У відповідності до законодавчих нововведень Генеральний суд повинен складатися з 15 суддів цивільного, карного й адміністративного департаментів і виконував на території держави функції, що раніше належали Сенату Російської імперії, у справах судових, справах нагляду за судовими установами й особами судового відомства. До завершення судової реформи, він мав виконувати касаційні функції Головного військового суду [5].

У рамках реставрації судової системи Російської імперії гетьман П.Скоропадський 8 липня 1918 р. затвердив Закон про заснування Державного Сенату, який перебирав на себе функції «вищої в судових і адміністративних справах державної інституції», ліквідовуючи тим самим Генеральний суд. Закон визначав структуру Державного Сенату, вимоги до senatorів і порядок їх призначення. У даному законі особливо простежується симпатія гетьмана до російської моделі організації державних структур, насамперед судових. У відповідності до II артикулу устрій, обсяг повноважень Сенату, порядок чинності й провадження справ, порядок виконання його постанов, порядок його зносин з іншими державними установами, права, обов'язки й відповідальність senatorів мали тимчасово регулюватися «Учреждением Судебных установлений».

Очолював Державний Сенат Президент. До структури Державного Сенату входили: Генеральний адміністративний суд (19 senatorів), Генеральний карний суд (11 senatorів) і Генеральний цивільний суд (15 senatorів) та Загального зібрання Сенату (10 senatorів) [2]. У порівнянні з УЦР, гетьманський закон, що регламентував роботу судових органів влади встановлював чіткі вимоги до кандидатів на суддівські і senatorські посади. Так, кандидати на посаду senatorів повинні були мати вищу юридичну освіту і не менше як п'ятнадцятирічний стаж роботи «в судовім відомості на посадах не нижче судового слідчого чи товариша прокурора окружного суду» або «в стані присяжного адвоката, а також з числа тих, що мають учений ценз Магістра або Доктора, Лекторів юридичних наук у вищих школах, що виконували лекторські обов'язки в той саме час» [5].

Закон забороняв senatorам і суддям займатися будь-якою іншою діяльністю, крім наукової і викладацької. Той факт, що повноваження Державного Сенату регулювалися колишнім царським законодавством, тільки констатував орієнтацію П. Скоропадського на дореволюційну судову систему. Це підтверджує і Закон «Про Судові палати і Апеляційні суди» від 8 липня 1918 р., який відновив діяльність Судових палат. У відповідності до

закону, всі 3 судові палати – Київська, Харківська й Одеська – залишалися діючими з окремими змінами стосовно їх штатів і вимог до кандидатів на посади суддів. Усі вони були судами першої інстанції, а тому судові палати мали розглядати справи про державні й посадові злочини. Ці установи були апеляційними інстанціями для всіх справ, що розглядалися в окружних судах без присяжних засідателів [6].

Особливістю судової системи Гетьманату було те, що суди першої інстанції виконували наглядові функції за окружними судами. Генеральні суди Державного Сенату, у свою чергу, були апеляційною інстанцією в справах, що вперше розглядалися в судових палатах, і здійснювали нагляд за ними. Адміністративний, карний і цивільний відділи окружних судів розглядали справи в складі 3-х постійних членів відповідного відділу, а найважливіші карні справи – в складі 3-х суддів і 12 присяжних засідателів. За станом на середину 1918 р. в Україні налічувалось 19 окружних судів [6].

Своєрідним нововведенням Гетьманського уряду було відновлення мирової юстиції. Законодавче визначення організації й діяльності мирових судів сталося 2 червня 1918 р. Юрисдикція мирових суддів обмежувалася мировою дільницею. Додаткові й почесні мирові судді розглядали справи в межах мирового округу. На відміну від членів Сенату та судів першої інстанції дільничні й додаткові мирові судді свої посади обіймали постійно. Почесні мирові судді могли поєднувати державну, громадську й судову діяльність. Тобто до них не висувалися особливі вимоги, про які йшлося вище, що в перспективі давало можливість краще взаємодіяти з місцевим населенням. Компетенція почесних мирових судів зводилася до розгляду справ лише в тих випадках, коли обидві сторони зверталися до них за посередництвом [6].

До досягнень організованої гетьманом судової системи було формування чіткої структури судових дільниць. Так, мирові дільниці об'єднувалися в мирові округи (всього їх діяло 115), у межах яких збиралися з'їзди мирових суддів. До штатного розпису з'їздів мирових суддів належала посада адміністративного судді повіту, якому доручалося провадження попереднього слідства в кримінальних справах [2]. Мировий з'їзд здійснював нагляд за належними до нього дільничними мировими судьями. Апеляційною інстанцією для мирових судів були окружні суди. Голова з'їзду мирових суддів округу призначався гетьманом за поданням міністра юстиції й обіймав цю посаду не менше 3-х років [6]. Остаточне повноваження і юридичні підстави функціонування інституту мирових суддів був регламентований постановами Ради Міністрів від 14 і 21 липня 1918 р.

В Українській державі на підставі Російського імперського Статуту торгового судочинства продовжував діяти Одеський комерційний суд у складі голови, його товариша та 4-х суддів. Касаційною інстанцією для нього виступала Одеська судова палата, скарги на рішення якої розглядав Цивільний Генеральний суд Державного Сенату [6].

Єдиною суттєвою відмінністю між системою судочинства УЦР та Українською державою П.Скоропадського було більша актуалізація уваги на формуванні військових судів і їх правового підкріплення. Причиною цього можна назвати насамперед те, що Гетьман особливої уваги приділяв формуванню національної армії на відміну від УЦР, яка на початковому етапі свого функціонування не вважала доцільним створення власної армії, однак для вирішення різноманітних судових питань в умовах воєнного часу створила систему військового судочинства. У травні 1918 р. було створено Головне військово-судове управління і складено реєстр осіб, яких планувалося призначити на військово-судові посади. Тоді ж було прийнято закон «Про військову підсудність» [2].

У гетьманській державі діяли створені за часів УНР Київський і Катеринославський вищі військові суди і 17 штабних судів. 21 червня 1918 р. Рада міністрів ухвалила закон «Про організацію військово-судових інституцій та їх компетенцію» [4, с. 80], яким підтвердила основні положення відповідного закону Центральної Ради. Вищі суди склалися з голови й 8-ми суддів, а штабний – з голови і 4-х суддів. Особлива процедура передбачалася відносно виборів членів військово-польових інституцій, а саме шляхом жеребкування терміном на 2 місяців. Рішення військових судів могли оскаржуватися лише в касаційному порядку до Генерального Карного суду Державного Сенату.

Відносно системи військово-польових судів гетьманської держави, варто погодитися з думкою доктора юридичних наук В.Рум'янцева проте те, що система військових судів в Українській державі на той час мала суперечливий характер, оскільки до створення українських збройних сил негативно ставилося німецьке командування, тому здобутки гетьмана в цьому напрямку були незначні, а відтак, зусилля в розбудові військових судів не мали практичного втілення [6]. Реальну роль у воєнному судочинстві відігравали німецькі та австро-угорські воєнно-польові суди, які були важливим знаряддям наведення порядку в умовах анархії й безвладдя останніх місяців діяльності Центральної Ради. За таких умов гетьман був змушений прийняти створену УЦР систему.

Умови військового часу вплинули і на організацію і на діяльність воєнно-польових судів. Так, постійного складу суду не існувало. Судді призначалися в кожному окремому випадку наказом командира відповідної військової частини. Підготовка справ, прокурорські обов'язки, нагляд за виконанням вироків покладалися на судового офіцера, посада якого передбачалася при штабі кожної військової частини або при військовій комендатурі і який головував у судовому засіданні.

Характеризуючи норми військово-польових судів і норм права, що їх регламентували важко говорити про вплив ідей християнського права та етики. Судовий процес відбувався без особливих формальностей і дотримання законів. Суд на свій розсуд підвищував або знижував види й строки покарання, передбачені німецьким законодавством. У відповідності до норм окупаційного права, особливими повноваженнями та судовими функціями наділявся командир військової частини, який мав право не затверджувати і змінювати вже оголошені вирoki суду. Від нього залежало допущення на судові засідання захисників, віддання справи до суду, призначення засідань судів [1, с. 40-42].

Як зазначає з цього приводу В.Рум'янець, «наведене не означало, що П.Скоропадський в обмін на гетьманську булаву віддавав українське населення на поталу австрійській і німецькій військовій «Феміді» [6]. Причиною цього було те, що українська судова система в умовах гетьманської держави значною мірою припинила свою діяльність і цей вакуум закономірно заповнювали австрійські й німецькі воєнно-польові суди. Заслугою гетьмана П.Скоропадського було те, що з відновленням апарату української юстиції він домагався обмеження юрисдикції німецьких польових судів відносно українського населення.

Менш реформованою в Українській державі гетьмана П.Скоропадського була система прокуратури. Відповідно до Закону «Про Державний Сенат» функції Генерального прокурора виконував Міністр юстиції. Посади прокурора і товариша прокурора були введені при кожному з трьох генеральних судів і при Загальному Зібранні Державного Сенату.

18 травня 1918 року приймається Закон про Державну варту. Під виглядом «державної варти» відроджувалася поліція. Державна варта підпорядковувалася старостам. На рівні губернії варту очолював помічник-інспектор Державної варти, а на рівні повіту – начальник повітової Державної варти. За законом один вартовий мав припадати на 400 осіб населення [5].

Висновки. Таким чином, судова система періоду Української держави П.Скоропадського, на відміну від періоду УЦР характеризувалася чіткішою структуризованістю та правовим підтвердженням, однак повернення до норм права Російської імперії та німецького окупаційного права не характеризувало її демократизм та ліберальний характер. В цьому плані варто відзначити, що християнські правові норми та етика були визначальними в період Центральної Ради, що на нашу думку можна пояснити світським характером влади.

Список використаних джерел

1. Гондельвейзер А. А. Из киевских воспоминаний / А. А. Гондельвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых. – М. –Л., 1930. – 435 с.
2. Державний вісник, 1918. – 13 черв.
3. Закони про тимчасовий державний устрій України: Закон від 29.04.1918. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/n0004300-18>.
4. Законодательные акты Украинской державы 1918 года. Апрель-июнь. – Одеса. – 1918. – 134 с.
5. Музиченко П. П. Історія держави і права України: Навч. посіб. 4-те вид., стер. / П. П. Музиченко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 429 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15030618/pravo/sudova_sistema_pravoohoronni_organ_i_getmanat#114.
6. Рум'янцев В. О. Судова система в Україні в період «Української революції» 1917-1921 рр. // Загальнотеоретичні й історичні проблеми правової науки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pz/2009_100/100_5.pdf.

Черник Н. С. Християнський зміст системи судопроизводства Українського государства Гетьмана Скоропадського

В статтє анализується система судопроизводства периода украинского государства Гетмана П. Скоропадского. Определяется степень влияния христианских правовых идей на нормы судопроизводства, степень их практической реализации и влияния на процессы государства в период национально-освободительной борьбы.

Ключевые слова: Украинская Государство Гетманат, система судопроизводства, суд, рецепирование.

Chernik N. S. Christian sense of justice Ukrainian Hetman State Skoropadskiy

The paper analyzes the system of justice period Ukrainian Hetman State Skoropadskii. Determined by the degree of influence of Christian ideas on the legal norms of legal proceedings, the extent of their implementation and impact on the processes of state during the national liberation struggle.

Key words: Ukrainian Hetmanate state, the court system, court, reception.

